

Szabó Ivett: A kurucok öröksége Vaján



1. Bevezetés

Kutatásomban Vaja település hagyományápolási szokásait vizsgáltam a kuruc hagyományok tükrében. Vaja mintegy 3600 lelkes város Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye középső részén. A Nyíregyházától 40 km-re keletre fekvő település a 49-es főúton közelíthető meg. A települést a Vay család, különösen Vay Ádám öröksége, a kuruc hagyományok hűségese őrzésére és ápolására predesztinálta. Molnár Mátyás kezdeményezésére a várkastély épületében múzeumot alakítottak ki.

A kapuit 1964. október 4-én kinyitó Vay Ádám Múzeum kiállításainak középpontjában a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc és a Vay család történetét bemutató anyag áll. A múzeum konferenciáival, tudományos tanácskozásaival és kiadványaival szintén a hagyományápolást szolgálja. Tanulmányomban ismertetem a Vajához köthető kuruc hagyományok kialakulását, legfontosabb jellegzetességeit. A munkám legfontosabb eleme az, hogy feltárom azt, hogy a kuruc hagyományok ápolása mennyire van jelen a város mindennapi életében. Meglátásom szerint a kuruc kor kulturális öröksége (hagyományok, épített örökség, szobrok) áthatja az egész közösség életét (ünnepek, iskolai tanulmányok, megemlékezések, tudományos ismeretterjesztés), így egy erős kulturális identitás kialakítását teszi lehetővé.

A kuruc hagyományok feltárására a hagyományos történeti elemzés eszköztárát használom.

A forráselemzés és a dokumentumelemzés segítségével bemutatom a kuruc korról kialakult hagyományok jellemzőit (Rákóczi-kultusz elemei, kuruc kor ábrázolása a művészetben, népi hagyományok). Fontos forrásként kezeltem a város épített örökségének történetét, illetve a köztérket díszítő művészeti alkotásokat. A történeti módszerek mellett a társadalomtudományi módszereket is alkalmaztam (kérdőív). A felmérés elsődleges célja az értékrend és a kulturális identitás megőrzésében a köthető rendezvények (ünnepek, megemlékezések) hatásának vizsgálata, valamint az ezt befolyásoló háttértényezők feltárása. A kérdőíves felmérés kérdéskörei: a kulturális érdeklődésre vonatkozó kérdések; a nemzeti értékrendhez köthető kérdések; a kuruc kor kulturális örökségéhez köthető aktivitásra vonatkozó kérdések. Meglátásom szerint a település

kulturális örökségének ápolása azt a célt szolgálja: emlékeztesse a közösséget arra, hogy van a magyarságnak történelme, és hogy ez a történelem az életünk részét képezi, és nem napokkal ezelőtt kezdődött, hanem ez egy folyamat volt, amiből kialakultak a kulturális örökségek is.

1. kép: Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény
(Forrás: vajavar.hu)



2. A kulturális örökség, mint fogalom

A kulturális örökség meghatározása erősen összekapcsolódik a társadalmi emlékezettel és a történelmi tudatossággal is. Amikor a fogalom meghatározásáról teszünk említést tudnunk kell, hogy ennek meghatározása folyamatosan változó jelenség, mely a jelen és a jövő közösségeit formálja. A kulturális örökség segít a közösségeknek a kollektív emlékezetben és új identitásformák létrehozásában is. Két csoportba sorolható a fogalom, vannak tárgyi, illetve immateriális javak, amelyek az örökségek csoportjába tartoznak. Az épített örökségek mellett fontos kiemelni a hagyományokat, szokásokat. (Sonkoly, 2000)

2.1. Tárogató, mint Hungarikum

„A hungarikum a magyarság csúcsteljesítményét jelentő gyűjtőfogalom, amely olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelez, amely a magyarságra jellemző tulajdonság, egyediség, különlegesség és minőség.” (Hungarikumok Gyűjteménye-Magyar Értéktár.)

A tárogató kezdetekben egy egyszerű, kettős nádsípos hangszer volt, mely hasonló a zúrna nevű török hangszerhez. Eredete a 16-17 századra nyúlik vissza. Jellemző hangja remek jelzőhangszerként szolgált, ezért eredetileg katonai jelzésekre szolgáltatták meg, így szerepe a hadseregben volt jelentős. Népszerűsége csökkenésével később háttérbe szorult. A 19. században éled újra, a magyar népzeneben, valamint a klasszikus és kortárs zenében előszeretettel

használják. Hazánkban és a környező országokban népszerű, ellentétben a nagyvilág számára egy ritka hangszernek tekinthető, amely nehezen szorít helyet magának a nemzetközi zenei világban. Fontos emiatt egy szervezet, ahol a tárogatón játszó zenészek egyesületet alkotva tudják fenntartani és népszerűsíteni a hangszert.

2. kép: Tárogató

(Forrás: Rákóczi Tárogató Egyesület, tarogatocenter.hu)



2.2. Rákóczi Tárogató Együttes

Az együttes 1982-ben alakult Vaján. Az alapító tagok vajai fiatalok voltak, akik a kuruc hagyományokat szerették volna ápolni a településen. Ismertségük hamar elterjedt az országban, hiszen részt vettek nemzeti ünnepeken illetve történelmi emlékünnepekre is kaptak meghívást.

Az együttest három tag alkotja: Nagy Csaba, Dani Attila és Veress Zoltán, akik vezetésével a tárogató használata élő hagyomány a település életében.

Az együttes székhelye valamint próbahelye is a Vay Ádám Múzeum volt. A múzeum falain belül próbáltak, készültek előadásaikra illetve ismeretterjesztő programjaikra.

A Rákóczi Tárogató Együttes tagjai 1992-ben megalapították a Rákóczi Tárogató Egyesületet. Az egyesület 2022-ben ünnepelte létrejöttének 30. évfordulóját.

Az ország minden területén megtalálhatóak az egyesület tagjai, létszámuk bővülésével folyamatosan növekedik. A növekedés mértékét jól tükrözi, hogy messzire nyúló kapcsolatokat is ápolnak, hisz az Amerikában és Ausztráliában élő tárogatósokkal folyamatos a kapcsolattartás. Szemükben és más külföldi országokat beleértve a Rákóczi Tárogató Egyesület nemzetközi központnak tekinthető. A tárogatósok számára 5 évente világtalálkozó kerül megrendezésre. A történelmi Magyarország területéről, Felvidékről, Kárpátaljáról, és Partiumból, valamint Erdélyből is nagy számmal vannak jelen az eseménysorozaton. Ez a tárogatósok számára a legnagyobb rendezvényt jelenti.

A világtalálkozó 6. évfordulójára 2020-ban került volna sor, de a COVID járvány miatt a találkozót 2021-ben tartották meg Vaján. A 7. világtalálkozó 2025 nyarán kerül megrendezésre.

A világ minden részéről számítanak a tárogatós zenészek részvételére.(Rákóczi Tárogató Egyesület)

3. A kuruc mozgalom háttére

Amikor a kurucokról beszélünk, általában a Rákóczi-szabadságharc eseményei jutnak az eszünkbe, azonban fontos megjegyezni, hogy a kuruc katonák nemcsak a csatamezőn alkottak maradandót, hanem kulturális örökséget is hagytak maguk után, mely ma is nagy jelentőséggel bír. Ez az örökség fontos szerepet játszik a magyar történelemben és a nemzet identitásában. A szabadságharc 1703 tavaszán kezdődött a Habsburg-uralom ellen. A nyolc éven át tartó küzdelem a magyar történelem egyik fontos tanúságaként szolgál napjainkban is, hiszen Magyarországon és az országhatárain túl élő magyarok között napjainkban is jelentős II. Rákóczi Ferenc kultusza.

A szerző megállapítása szerint, a kuruc néphagyományok és a harcokban mutatott hősiesség magatartás a nemzeti mitológia szerves része lett. Rákóczi kultusza tudatformáló erőt képvisel, amely a társadalom egészének nemzeti identitását határozza meg mindenütt, ahol magyarok élnek. A magyar közösség történetében és tudatában úgy él II. Rákóczi Ferenc, mint ahogy Emlékiratok című művében megfogalmazta a fejedelem: Minden cselekedetem célja egyedül a szabadság szeretete volt, az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam. Bátortított és erősített az a szándék, hogy megérdemeljem a nép bizalmát és szeretetét (Drabancz 2021:21). Az elmúlt évek során számos alkotás látott napvilágot a témával kapcsolatban. [\[1\]](#) A nép által összegyűjtött dalok, versek, mondókák és kurucokról szóló történetek mind részei a magyar kulturális örökség kincstárnak. (Dupka-Zubánics 2019)

4. Kérdőíves kutatás

A Rákóczi-szabadságharc napjainkban is bővelkedik mondákban, és hiedelmekben is. Ezeknek van egyfajta közösségteremtő és megtartó ereje is, hiszen a különböző alkotások napjainkban fennmaradtak. Öröklődnek szülőről-gyerekre, még akkor is, ha a valósága csupán kevés, de megőrzi emléküket a szájhagyományok terjesztésével.

A vajai Molnár Mátyás Általános Iskolában végeztem a helyi kérdőíves felmérésemet 7. illetve 8. osztályos gyerekek körében, hiszen kutatásom célja az volt, hogy bemutassam a Vajához köthető kuruc hagyományok kialakulását, legfontosabb jellegzetességeit. A munkám legfontosabb eleme az volt, hogy feltárjam azt, hogy a kuruc hagyományok ápolása mennyire van jelen a város mindennapi életében és egy következtetést vonjak le a kapott eredményekből. A legfontosabb hagyomány a kastélyparkban lévő II. Rákóczi Ferenc mellszobor koszorúzása, amelyre minden évben sor kerül a fejedelem születésének hónapjában, márciusban. A koszorúzásokon részt vehet minden érdeklődő, illetve az iskolások műsorral készülnek ilyenkor. Hallhatunk szavalatokat, dalokat ezzel tisztelegnek a fejedelem előtt. Hipotézisem, miszerint a város kuruc kori kulturális öröksége (hagyományok, épített szobrok) áthatja az egész közösség életét, így kialakul egy erős kulturális identitás az itt élő emberekben. Úgy gondolom ez igaznak bizonyult.

A közösségben tényleg jelen van egy erős kulturális identitás, de sajnos megosztó ez, hiszen az idősebb korosztálynál erősen jelen van, amíg a Y, Z generáció tagjainál már kevésbé. Hiszem, hogy lehetne ezen dolgozni, hogy őket is meg tudják célozni a rendezvények, események.

Az alábbiakban kérdőíves adatok felhasználásával szeretném bemutatni a vajai fiatalok hagyományápolási szokásait. A kutatás fő kérdései a kuruc hagyományokhoz köthetőek.

Kérdőívem egy részét általános iskolában végeztem. A mintavétel során kiemelt fontossággal a 12-15-évig terjedő korosztályt vizsgáltam. A kitöltés önkéntes alapon történt, így minden második tanuló 7. illetve 8. osztályban kitöltötte. Az általános iskolában a szabályozások miatt telefonon tanuló nem vihet, így papír formában töltötték ki a kérdőívet a tanulók. A könnyebb kiértékelhetőség következtében a Google Forms volt segítségemre.

A kitöltők háromötöde lány, kétötöde fiú volt. Következő kérdésem, melyben felmértem a tanulók történelem iránti érdeklődését meglepő volt számomra, hiszen a kitöltők több mint fele az 1-5-ig terjedő Likert-skálán a maximumát jelölte be, azaz teljes mértékben érdekli őket a történelem.

A válaszadók több mint fele lány volt, számomra ez meglepetést okozott, hiszen úgy vélekedtem, hogy a fiúk lesznek jobban érdekeltek ennél a kérdésnél. Kíváncsi voltam, azokra a szokásokra, megemlékezésekre is, amelyeket az iskola szervez a hagyományörzés céljából. Nyitott kérdésben megkérdeztem a kitöltőket, hogy milyen rendezvények vannak jelen iskolájukban, amelyek erősen kötődnek II. Rákóczi Ferenchez. Minden válaszban megjelentek újra ismétlődő elemek (vetélkedők, előadások, koszorúzás). Megállapítottam a válaszokból, hogy az iskola még őrzi a hagyományt és szervez tanulóinak olyan ismeretterjesztő előadásokat, játékos feladatokat, amely elősegíti a hagyomány megtartását a köztudatban. Szerettem volna tudni, az iskolán kívüli kötelező eseményeken túl részt vesznek-e a Vay Ádám Múzeum által szervezett rendezvényeken. A válaszadók több mint fele nem szokott elmenni ezekre a rendezvényekre, így azt állapítottam meg, hogy az iskola hatása erősen jelen van a kultúrában, hiszen az ott megszervezett eseményeken részt vesznek a diákok. Ezen kérdés hatására vizsgáltam, a fiatalok média használatát is, hiszen ezek a fiatalok az online tér világában nőttek fel. Négy lehetőség közül választhattak a diákok (Facebook, TikTok, YouTube, Instagram), illetve „egyéb” választási lehetőséget is biztosítottam. A válaszadók közel négyötödénél jelen volt a TikTok, mint közösségi platform. Számomra ez nem volt meglepő, hiszen egy felgyorsult, rohanó világban élünk, ahol mindenhol információk sokasága járul ránk. A TikTok videók böngészésével töltik a fiatalok az idejük jelentős részét. Javaslatként fogalmaznám meg, hogy ez a platform a sok káros tartalom mellett remek megoldás lehet a hagyományok népszerűsítésére.

Megállapítottam, hogy az iskolások körében kevésbé van jelen a kuruc kor hagyományának ápolása az iskola keretén kívül. Úgy gondolom, hogy a különböző médiafelületek bevonása jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy megőrizzük és népszerűsítsük hagyományainkat. Megállapítottam, hogy az iskolások körében kevésbé van jelen a kuruc kor hagyományának ápolása az iskola keretén kívül. A kutatásom tanulságának egyike azon hiányosságok felmérése, amelyre igényt tartanak a diákok. A kérdőívben feltett kérdés miszerint milyen módszerekkel lehetne jobban bevonni a fiatalokat, 24 válasz érkezett, amelyben az ismeretterjesztő előadásokkal szemben inkább a kirándulásokat javasolják. A többség válaszában egyértelműen tükröződik, hogy az ismeretterjesztő előadásokra sokkal kevesebb igény van, annak ellenére, hogy ebből kerül több megszervezésére. Arra a következtetésre jutottam, hogy más módszerekkel kell megközelíteni a fiatalokat.

Véleményem szerint több olyan rendezvényre lenne szükség, melyben a diákok is részt vehetnek. Hasznos lenne, hogy a tanulók a rendezvények előkészítésében is részt vehetnének.

5. Összefoglalás

Összességében kijelenthető, hogy a településen jelen van egy erős identitástudat. A város hagyományápolási szokásait a fiatalabb generáció még nem vette át, de az iskola jelenléte segít a felnövekvő generációknak, hogy egy helyi kulturális identitás alakuljon ki. A médiahasználat és különböző platformok (Facebook, TikTok) használata segítséget adhat a települések művelődési házainak vagy akár a város esetében a Vay Ádám Múzeumnak is. A kérdőív adatai jól mutatják, hogy lehetnének további együttműködési lehetőségek, amelyek során a Kuruc hagyomány büszkeséggel tölti el a városban élő embereket.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Drabancz, M. R. (2021). II. Rákóczi Ferenc öröksége Kárpátalján. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 56 (1), 11-22.
- Drabancz, M. R., & Mészáros, Sz. (2020). The cultural heritage of the “Kuruc” world in Transcarpathia. Kulturális Szemle, 13, 6-16.
- Dupka, Gy., & Zubánics, L. (2019). Rákóczi turulmadara. Intermix Kiadó.
- Erdősi, P. (2000a). Feljegyzések az örökség diskurzusáról: Két konferencia tanúságai. Régió, 11(1), 267-275.
- Erdősi, P. (2000b). A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon. Régió, 11(4), 26-44.
- Göőz, L. (n.d.). Vaja (Száz Magyar Falu). Könyvesház Kiadó.
- Magyar, Z. (2000). Rákóczi a néphagyományban. Osiris Kiadó.

- Rákóczi Tárogató Egyesület. (n.d.). Rákóczi Tárogató Egyesület honlapja. <https://tarogatocenter.hu> (Letölve 2024, szeptember 15.)
- Sonkoly, G. (2000). A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. Régió, 11(4), 45-66. <https://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/03.pdf> (Letölve: 2024, március 12.)

[1] II. Rákóczi Ferenc személyével és a kurucok kulturális örökségével foglalkozik Magyar Zoltán Rákóczi a néphagyományban, c. munkájában, illetve a Rákóczi-kultusz határon túli szerepével foglalkozik Drabancz Mihály Róbert és Mészáros Szilárd tanulmánya (Drabancz-Mészáros 2021)